

*Ігнатенко І. П.,**старший викладач кафедри іноземних мов
Академії образотворчого мистецтва і архітектури**Лемешко Ж. Л.,**старший викладач кафедри іноземних мов
Академії образотворчого мистецтва і архітектури*

ВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ І БЛОКУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЮ КОНТРПРОПАГАНДОЮ РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню засобів нейтралізації і блокування українською контрпропагандою мови ворожнечі і міфологем дискурсу російської пропаганди. Ілюстративним матеріалом дослідження слугували українські медіа періоду російсько-української війни 2022 року. Мета статті полягає у виокремленні і аналізі засобів блокування і переінтерпретації мови ворожнечі українською контрпропагандою в сучасному медійному просторі України. Завдання дослідження полягають у виявленні і класифікації мемів-новотворів української контрпропаганди, засобів де-евфемізації російської «новомови», а також специфіки неологізмів-мемів на словотвірному рівні.

У ході дослідження було виявлено, що унікальну особливість української контрпропаганди становлять меми, які ґрунтуються як на алюзіях до прецедентних текстів і семіосфер культури і історії, так і на реаліях війни і завдяки своїй внутрішній формі реферують до знакових поразок ворога, поведінки і якостей російської армії. Іншою групою засобів нейтралізації російських новотворів є перетворені на меми евфемізми російських військових, позитивно-оцінне перекодування негативних ярликів російського дискурсу для блокування пропагандистської мови ворожнечі, де-евфемізація російської «новомови» із відновленням спотвореної реальності та інвертованих ролей учасників подій.

Неологізми-меми і інші глузливі новотвори найчастіше використовують спосіб композитного словотворення шляхом поєднання в одній лексичній одиниці номінації ворожої держави або її лідера і знакової постаті чи реалії нацистської Німеччини, сполучення російського офіційного символу і слова, що дисонує з офіціозом і позначає реальні дії агресора, застосовування лексико-синтаксичного способу словотвору з поєднанням в одній лексемі цілої фрази, характерної для російської пропаганди, шляхом «склеювання» їх компонентів.

Окрім нейтралізації і блокування поточної російської пропаганди, спрямованої на викривлення реальних фактів і подій, українська контрпропаганда реалізує стратегію розвінчання російських міфологем про могутність російської армії, український нацизм і визволення українців.

Перспективою подальших досліджень є аналіз стратегічного і ідеаційного рівнів української контрпропаганди.

Ключові слова: меми, евфемізми, де-евфемізація, неологізми, українська контрпропаганда, композити.

Постановка проблеми. Виявлення специфічних стратегій і вербального коду контрпропаганди як відмінних від пропаган-

дистського дискурсу є актуальною проблематикою сучасної політичної лінгвістики зважаючи на певний перетин таких дискурсів у стратегіях, тактиках і їхніх мовних маніфестаціях, насамперед, у «мові ворожнечі». Такий перетин зумовлений суттєвими природою обох дискурсів, спрямованих на консолідацію своїх суспільств під час війни, встановлюючи спосіб інтерпретації сьогодення, символічного минулого і майбутнього – з тією різницею, що контрпропаганда базується на реальних фактах, подіях та їхній цілісній інтерпретації, тоді як контрпропаганда конструє симулякри, поміщаючи будь-яку інформацію в рамки основних міфологем, ідеологем і асоційованих з ними наративів.

З огляду на це, виявлення унікальних рис української контрпропаганди, пов'язаних зі специфікою національного менталітету українців, полями національної культурної і історичної пам'яті, є важливим в аспекті систематизації найефективніших засобів вербального протистояння російському деструктивному інформаційному полю. Оскільки контрпропаганда демістифікує пропаганду як спотворення реальності на рівні як поточних подій, так і історичних дискурсів, протидія спрямована на викриття механізмів і засобів викривлення світу пропагандистським дискурсом. Провідна функція у дискурсі української контрпропаганди деструктивному інформаційному впливу належить мовним засобам блокування і нейтралізації застосованої противником «мови ворожнечі», що є основним дослідницьким фокусом цієї статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічним підґрунтям статті є дослідження з технік маніпулятивного та пропагандистського впливу, стратегій і тактик контрпропаганди і мови ворожнечі як інструменту символічної політики сторін конфлікту.

Серед пропагандистським прийомів, виокремлених науковцями, найпоширенішими є спрощення, перебільшення, навіювання страху, культ особи, демонізація іншої групи, деморалізація, дезінформація, навішування ярликів, фальшиве звинувачення, «розмахування прапорами» (flag-waving), фреймування, заперечення очевидного, використання протиріч, відверта брехня і напівправа, обзивання, «надузагальнення», перенос відповідальності з інверсією ролей «жертва-переслідувач», «жертва-злочинець», «агресор – жертва агресії», апелювання до «очевидців», «перетасовування карт» (Card Stacking) як непропорційна кількість інформації під виглядом збалансованої аргументації та багато інших [1; 2].

Дослідження контрпропаганди, окрім спільного з інструментами пропаганди, виявили такі контрстратегії та тактики, як опора на реальність, висміювання, рефреймінг або реконтекстуалізація, балансування між боротьбою з негативом та «ефектом зворотної реакції» хороших новин, методи обережного поводження з негативом та обачливого спростування інформації, щоб не посилювати пропаганду, а також демонізацію і стигматизацію противника, що є спільною рисою з пропагандою [3; 4].

Мова ворожнечі, покликаної зруйнувати старий і сформулювати новий світоглядний «фрейм» як опорну рамку свідомості, що визначає систему цінностей і оцінок та впливає на подальші дії індивіда, вивчається науковцями переважно у критичному ракурсі – як небажане явище, базоване на соціальних стереотипах, упередженні, дискримінації, провокуванні екстремальних негативних відчуттях та дегуманізації «іншої групи» [5; 6; 7].

Водночас, у період війни така мова є необхідною і невід'ємною частиною не лише пропаганди, але й контрпропаганди. У цьому зв'язку, цікавим і малодослідженим у сучасних лінгвістичних працях є вивчення засобів нейтралізації і блокування мови ворожнечі і міфологем противника через застосування специфічних мовних засобів української контрпропаганди.

Мета статті – виявити та схарактеризувати засоби блокування і переінтерпретації мови ворожнечі українською контрпропагандою в сучасному медійному просторі України. Мета реалізується через вирішення наступних завдань: 1) виявлення і класифікацію мемів-новотворів української контрпропаганди; 2) ідентифікацію засобів де-ефемізації російської «новомови»; 3) аналіз специфіки неологізмів-мемів на словотвірному рівні. Матеріалом дослідження є українські медіа періоду російсько-української війни 2022 року. Для досягнення поставленої мети і завдань стаття застосовує метод словотвірного аналізу і метод, базований на теорії концептуальної інтеграції. Словотвірний аналіз залучався для виявлення способів і засобів словотвору українських мемів-неологізмів і визначення найбільш продуктивних словотвірних моделей, а також для встановлення гіпо-гіперонімічних зв'язків між родовим поняттям на позначення ворогу та «атрибутивною» морфемою складного слова, що уточнює родові поняття в аспекті певних негативно-оцінних ознак. У статті використовуються також елементи методу аналізу когнітивної метафори [8; 9], що ґрунтується на моделі чотирьох просторів – вихідних джерельного і цільового просторів, просторів спільних ознак і бленду, в якому відбувається змішування всіх просторів на основі процесів композиції – встановлення зв'язків між вихідними просторами, завершення як узгодження змішаної структури з базовими знаннями та розробки як подальшого розвитку «сценарію» бленду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз матеріалу сучасних українських медіа дозволив визначити найбільш вдалі засоби української контрпропаганди, спрямовані на блокування «мови ворожнечі», які застосовуються як на лексичному, так і на словотвірному рівнях.

Першу групу засобів, виокремлених на основі аналізу соціальних мереж Instagram і Twitter, становлять унікальні глузливі мему, спрямовані на розвінчання російської міфологеми про те, що російська армія є найсильнішою армією у світі (другою в рейтингу після американської). Одним з найпопулярніших, у цьому зв'язку, є мему про Чернобаївку в Херсонській області,

де ворог 10 разів зазнавав поразки, але вперто "наступав на ті ж самі граблі" (малюнок в Instagram іграшкового російського солдата з літерою , який впевнено прямує до граблів з надписом "Чернобаївка").

Серед мемів про Чернобаївку наведемо наступні:

чорна діра в Херсонській області,

алюзівний мем Одного разу під Полтавою, десять разів під

Чернобаївкою (Instagram)

Загін самогубців: місія Чернобаївка (Twitter)

Чернобаївка – це український бермудський трикутник.

Саме тут ЗСО розмістили чарівний портал у пекло для рашистів. Місце скупчення хороших росіян. Майбутня столиця НАТО, ЄС, Землі та Галактики (Instagram).

Русня не знає мему про Чернобаївку, бо нема нікого, хто б міг їм розказати.

Якби всі 7 частин культової книги про Гаррі Поттера писали за українськими мотивами, вони б мали такі назви: Чернобаївка і філософський камінь. Чернобаївка і таємна кімната. Чернобаївка і в'язень Азкабану. Чернобаївка і Кубок вогню. Чернобаївка і Орден Фенікса. Чернобаївка і Принц-напівкровка. Чернобаївка і Дари Смерті.

Унікальність мемів про Чернобаївку полягає у тому, що більшість з них ґрунтується на алюзіях до прецедентних текстів, фільмів, до історичних та географічних реалій і завдяки залученню таких «донорських» просторів асоціювання перетворюється на інтелектуальні мему. Завдяки алюзіям, що реферують до ментальних вихідних просторів-джерел «чорна діра», «бермудський трикутник», «портал у пекло», «загін самогубців» тощо здійснюється атрибуція джерельних характеристик вихідним цільовим просторам «поведінка ворога» і її «наслідки». У простір спільних ментальних ознак проєктуються негативно-оцінні якості нападника, особливості і наслідки його поведінки, асоційовані з маркованими алюзіями джерелами, що у просторі бленду на основі узгодження змішаної структури з фоновими знаннями розвиваються у "сценарій" неминучої поразки і приреченості.

Інша група мемів, створених українцями, ґрунтується на військових реаліях і фактах: фермерські війська на позначення фермерів, які голими руками відбирають російські танки), літакопад: наші ЗСУ – майстри з «літакопаду» – безперебійного збивання російських літаків військами протиповітряної оборони України [10], «привид Києва», «забайрактарити», «заджавелініти», «цигани – привиди», які роззброюють окупантів.

Для утворення неологізмів-мемів і інших глузливих новотворів найчастіше використовується спосіб композитного словотворення, поєднуючи у одну лексичну одиницю цілі фрази. У такий спосіб утворені неологізми «дидивовали», «потерьнет», «затридіні». Значна частина неологізмів утворюється шляхом поєднання номінації ворожої держави або її лідера зі знаковими постатями чи реаліями нацистської Німеччини: «путлер», «рашизм», «руссо-нацисто». Не менш прозорим є зв'язок між номінацією «putlerjugend» і внутрішньою формою композиту «Hitlerjugend».

Іншими контрпропагандистськими інструментами розвінчання російських міфологем є новотвори «з-окупанти», «терраша», де перша морфема позначає російську федерацію як державу-терориста, Росія – Четвертий рейх: окрім прямого натяку на нинішній режим та імперську політику Росії, остання

номінація імпліцитно корелює з конспірологічними інсинуаціями російських політиків (зокрема, Медведєва) про плани створення Четвертого рейху в Європі. З точки зору словотвору цікаві такі зневажливі номінації, як поєднання в одному композиті символу Z – офіційного і напівофіційного символу збройних сил окупанта, і слова, що дисонує з офіціозом і позначає мародерство: «Z-трофеї» на позначення трофеїв окупантів, таких як викрадені пральні машини, телевізори, холодильники тощо, «Тіток-війська» на позначення кадіровців, які викладають «переможні» відео і фото, але бояться вступати в справжній бій.

У такий спосіб українська контрпропаганда завдяки «внутрішній формі» неологізмів-комполітів розвінчує пропагандистські симулякри про український нацизм, визволення українців, непереможність російської армії.

З іншого боку, композитне словотворення використовується українським дискурсом не лише для блокування пропаганди, але й для створення знакових найменувань, що стають символами непереможності українських військових. Прикладом є метафорична реконструкція внутрішньої форми складного слова Азов-сталь для утворення найменування Азов-сталь на позначення героїчного полку захисників Азову, де простором-джерелом метафоризації стає водночас сама назва металургійного комбінату, що став героїчною фортецею, перетворившись на один із символів української незламності у війні. З іншого боку, другим вихідним простором-джерелом є ознака металу «сталь» як еталону твердості, що стає проміантною когнітивною ознакою для формування метафори у поєднанні з цільовим вихідним простором «захисники Азова», яких «неможливо зламати», що у просторі спільних з джерельним простором ознак співвідносить якості військових з незламним металом.

Оригінальним засобом реінтерпретації українським дискурсом російських найменувань є перетворення на меми евфемізмів російського дискурсу. Прикладом є переклад українською мовою слова «хлопок» як омографа до російського евфемізма «хлопок» на позначення вибухів на території України і вживання слова «бавовна» на позначення, відповідно, вибухів на окупованих територіях та в Росії. Під час війни візуальна схожість квітки бавовни та хмари диму, що виникає під час вибуху, обігрується фотожабами, артами та анімацією. Так, 27 серпня 2022 року міністерство оборони України презентувало персонаж Бавовнятка як анімалістичне втілення популярного мему.

Бавовнятка – тварина-примара. Пухнасте і неспокійне. Вночі Бавовнятко непомітно приходить на бази окупантів, склади, аеродроми, нафтопереробні заводи та інші місця, заповнені легкозаймистими предметами, і починає грати з вогнем [11].

Мем «Бавовна» став назвою однойменного українського гурту, рефреном програмної пісні якого є: «Буде вам тепер бавовна. Слава Україні!».

Нечисленна група виокремлених статтею засобів спрямована на блокування пропагандистської мови ворожнечі через позитивно-оцінне перекодування негативних ярликів російського дискурсу. Зокрема, така назва росіянами української армії як «укропи», «украї», ґрунтується на натяках на «давніх українців», які проживали на території сучасної Німеччини і в псевдоісторичних творах асоціюється з праукраїнцями, що не має нічого спільного з етногене-

зом українського етносу. З одного боку, семи, актуалізовані цією алюзією, окрім зневажливих конотацій, реферують до псевдофакту щодо відсутності зв'язку прадавніх українців з українською територією, що імпліцитно підсилює одну з міфологем російської пропаганди про українців як про псевдонацію. З іншого боку, внутрішня форма метафори базується на вихідному джерельному просторі «рослина» (кріп), що втілює стратегію відвертої дегуманізації (про відмінність відвертої і «слабкої» дегуманізації – див. [12]), із заміною живого неживим.

Водночас, в українській контрпропаганді слово «укроп» переосмислюється в абрєвіатуру, яка розкривається висловленням «Українські опір», трансформуючи негативну конотацію на позитивно-оцінну. Аналогічно, дегуманізуюча метафора «кіборги» переосмислюється українськими ЗМІ на символ непереможності (наприклад, художній фільм «Кіборги. Герої не вмирають»).

Одним із засобів української пропаганди є де-евфемізація російської «новомови» із відновленням спотвореної реальності та інвертованих ролей учасників подій, а саме: окупація українських земель номінується як «визволення», депортація населення з окупованих територій як евакуація, втеча російських військ йменується як «організоване перекидання», збиті гелікоптери і літаки називаються як такі, що «здійснюють жорстку посадку», виведення російських військ через їхню поразку позначається евфемізмом «кардинальне скорочення військової активності», втеча російських військ – як перегрупування, згорання та перекидання військ [13].

Висновки. На основі дослідження українських медіа стаття виокремила засоби нейтралізації і блокування мови ворожнечі і міфологем дискурсу російської пропаганди. Унікальну особливість української контрпропаганди становлять меми, які ґрунтуються як на алюзіях до прецедентних текстів і семіосфер культури і історії, так і на реаліях війни і завдяки своїй внутрішній формі реферують до знакових поразок ворога, поведінки і якостей російської армії. Іншою групою засобів нейтралізації російських новотворів є перетворені на меми евфемізми російських військових, позитивно-оцінне перекодування негативних ярликів російського дискурсу для блокування пропагандистської мови ворожнечі, де-евфемізація російської «новомови» із відновленням спотвореної реальності та інвертованих ролей учасників подій.

Неологізми-меми і інші глузливі новотвори найчастіше використовують спосіб композитного словотворення шляхом поєднання в одній лексичній одиниці номінації ворожої держави або її лідера і знакової постаті чи реалії нацистської Німеччини, сполучення російського офіційного символу і слова, що дисонує з офіціозом і позначає реальні дії агресора, застосування лексико-синтаксичного способу словотвору з поєднанням в одній лексемі цілої фрази, характерної для російської пропаганди, шляхом «склеювання» їх компонентів.

Окрім нейтралізації і блокування поточної російської пропаганди, спрямованої на викривлення реальних фактів і подій, українська контрпропаганда реалізує стратегію розвінчання російських міфологем про могутність російської армії, український нацизм і визволення українців.

Перспективою подальших досліджень є аналіз стратегічного і ідеаційного рівнів української контрпропаганди.

Література:

1. Kravchenko N. Manipulative Argumentation in Anti-Ukrainian Discourse of Russian Politicians: Integration of Discourse-Analytical and Classical Rhetorical Approaches. *Cogito. Multidisciplinary research journal*, 2022. Vol. XIV. No. 3. P. 224–247.
2. Macdonald S. *Propaganda and Information Warfare in the Twenty-First Century: Altered Images and Deception Operations*. New York: Routledge, 2007. 224 p.
3. Cull N.J. (2019) Counter Propaganda: Cases from US Public Diplomacy and beyond. *Propaganda and Conflict, War, Media and Shaping the Twentieth Century*, Mark Connelly, Jo Fox, Stefan Goebel and Ulf Schmidt (eds). Bloomsbury Academic, 2019. P. 269–284.
4. Sunstein C.R. *On Rumors: How Falsehoods Spread, Why We Believe Them, and What Can Be Done*, Princeton: Princeton University Press, 2014. 128 p.
5. Жаботинська С. Війна за свідомість: медійні технології вербального впливу. 2022. URL: https://ktrpam.kpi.ua/wp-content/uploads/2022/07/Vijna-za-svidomist_ZHobotinska-S.A._CHNU-2022-sajt2.pdf (дата звернення: 15.01.2023)
6. Ісакова Т. О. Мова ворожнечі як проблема українського інформаційного простору. *Стратегічні пріоритети*, 2016. Вип. 4. № 41. С. 90–97.
7. Прищепя Г. «Мова ненависті» як лінгвістичний маркер «гібридної війни». *Психолінгвістика*, 2017. Вип. 22. № 2. С. 98–112.
8. Fauconnier G., Turner M. Compression and global insight. *Cognitive linguistics*, 2000. Vol. 11. No 3/4. P. 283–304.
9. Fauconnier G., Turner M. *The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. New York: Basic Books, 2002. 264 p.
10. Кремень Т. *Новітні сленгізми-неологізми – мовне віддзеркалення війни*. 23.05.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3490258-novitni-slengizmineologizmi-movne-viddzerkalenna-vijni.html> (дата звернення: 10.01.2023).
11. Офіційний твіттер-акаунт Міністерства оборони України. URL: <https://twitter.com/DefenceU/status/1271356556844597248> (дата звернення: 28.12.2022).
12. Haslam N. Dehumanization: An Integrative Review. *Personality and Social Psychology Review*, 2006. Vol. 10. Issue 3. P. 252–264.
13. «Хлопки» та «жести доброй воли». Як Росія використовує новояз у війні проти України. Центр стратегічних комунікацій. Детектор медіа. 3 Листопада 2022. URL: <https://detector.media/infospace/article/204518/2022-11-03-khlopky-ta-zhesty-dobroy-voly-yak-rosiya-vukorystovuie-novoyaz-u-vijni-proty-ukrainy/> (дата звернення: 12.01.2023)

Ihnatenko I., Lemeshko Zh. Verbal means of neutralization and blocking Russian propaganda by Ukrainian counterpropaganda

Summary. The article focuses on the study of the tools of neutralization and blocking by Ukrainian counterpropaganda of the hatred language and mythologemes of the discourse of Russian propaganda. Ukrainian media during the period of the Russian-Ukrainian war of 2022 served as illustrative material for the study. The purpose of the article is to identify and analyze the means of blocking and reinterpreting hate speech by Ukrainian counterpropaganda in the modern media space of Ukraine. The objectives of the study are to identify and classify innovative memes of Ukrainian counterpropaganda, to reveal the tools of de-euphemization of Russian «newspeak», as well as the to specify the memes-neologism at the word-formation level.

In the course of the research, it was found that a unique feature of Ukrainian counter-propaganda is memes, which are based both on allusions to precedent texts and semiospheres of culture and history, and on the realities of war. Due to their internal form, memes refer to the iconic defeats of the enemy as well as to the behavior and qualities of the Russian army. Another tools to neutralize the propaganda language are euphemisms of the Russian military turned into memes, positive-evaluative recoding of negative labels of Russian discourse to block the propaganda language of enmity, and de-euphemization of Russian «newspeak», with restoration of distorted reality and inverted roles of participants in events.

Neologisms-memes and other mocking innovations most often use the method of composite word formation by combining in one lexical unit the nomination of an enemy state or its leader and an iconic figure or reality of Nazi Germany, a Russian official symbol and a word that dissonates with officialdom and denotes the real actions of the aggressor, as well as integrating a whole phrase in one lexeme, characteristic of Russian propaganda, by "gluing" their components.

In addition to neutralizing and blocking current Russian propaganda aimed at distorting real facts and events, Ukrainian counterpropaganda implements a strategy of debunking Russian mythologemes about the power of the Russian army, Ukrainian Nazism, and the liberation of Ukrainians.

The perspective of further research is the analysis of the strategic and ideational levels of Ukrainian counter-propaganda.

Key words: memes, euphemisms, de-euphemization, neologisms, Ukrainian counterpropaganda, composites.